

XV A. VYSKUPU ATLAIDOS RAŠTAI VILNIAUS KATEDRAI IR MIESTUI: TEKSTAS IR KONTEKSTAS

S. C. ROWELL

Lietuvos istorijos institutas

Stephanas C. Rowellas – kilęs iš Didžiosios Britanijos, istorijos mokslo daktaras, baigė Kembridžo universitetą ir dirbo Kembridžo universiteto Šv. Marijos Magdalietės ir Klaros [Clara] koledžuose, kur 1994 m. išleido knygą Lithuanian Ascending. A Pagan Empire Within East-Central Europe, 1295–1345 (išleista lietuviškai: Iš viduramžių įukų kylanti Lietuva. Pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje, 1295–1345, vertė Osvaldas Alekša, Vilnius: Baltos lankos, 2001). Nuo 1999 m. dirba Lietuvos istorijos institute, tyrinėja vidurinių bei rytų Jogailaičių žemėlių istoriją vėlyvaisiais viduramžiais, užsiima XIII–XV a. Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šaltiniotyra. Yra parengę Gedimino laiškus (2003), paskelbęs kelias dešimtis publikacijų.

Atlaida, atlaidai, arba lotyniškai *indulgentia*, – tai iš roménų teisés kilęs bažnytinis terminas, kuris antikoje reiškė atleidimą nuo mokesčio arba skolos. Teologų kalboje žodis atlaida¹ reiškia atleidimą nuo laikinos bausmės, atliktinos žemėje arba skaistykloje už nuodėmę, kuri jau yra atleista nusidėjeliui nuoširdžiai atgailavus per išpažintį. Bažnyčia teikia tokius atleidimus iš Kristaus ir jo šventųjų nuopelnų lobyno.² Tai atleidimas nuo skolos, kurią nusidėjėlis turi grąžinti Dievui už jam padarytą žalą. Tos skolos dydis nežinomas, o atlaidos terminologija taip pat gyviesiems lieka nesuvokiamą – ką gi reiškia laikas, diena, metai anapilyje? Atlaida nėra nei leidimas nusidėti, nei atleidimas nuo nuodėmės; atlaida neišgelbsti sielos nuo pragaro; tokią galią turi atgailavimo sakramentas (išpažintis). Ankstyvosios krikščionybės laikais atlaidos švelnino dažnai labai griežtą nuodėmklausio per išpažintį paskirtą bausmę. Vėliau jos tapo vyskupų įrankiu skatinti tikinčiuosius atliki gerus darbus ir visų pirma eiti išpažinties ir melstis. 1215 m. popiežius Inocentas III suteikė vyskupams ir arkivyskupams teisę paskelbti 40 dienų (lotyniškai *quadragesima*) indulgencijas. Skaičius 40 susijęs su bibline atgailos istorija; o terminas taip pat atspindi krikščionių gavėnių praktiką. Buvo teikiamas 40 dienų atleidimas nuo bausmės, o kartais 40 dienų atleidimas nuo pasninko. Todėl atlaidos klausimu Anglijoje buvo kalbama apie *Lents*, o vokiečių žemėse apie *karene* kaip atlaidos laiko vienetą.³ Ankstyvaisiai viduramžiais išpažinties vadovėliai (*libri penitentiales*) siūlydavo tokius atgailavimo pasninkaujant periodus nusidėjeliams prieš jiems suteikiant atleidimą nuo nuodėmės arba po.⁴ Todėl čia, kalbant apie 40 dienų atlaidas, vartosime lietuvišką žodį gavėnia. Atlaidos buvo suteikiamas ir mažesniems laikotarpiams (20 dienų), keletai gavėnių, taip pat ir metams. Per naujos bažnyčios šventinimą buvo galima paskelbti vienerių metų indulgenciją. Kardinolai turėjo teisę teikti šimto dienų atlaidus. Nusidėjė tikintieji galėjo gauti tokius atlaidus tiktais atlikę išpažintį ir nuoširdžiai apgailestaudami (*confessis et contritis*); paskui dar reikėjo įvykdinti specifines sąlygas. Progų dalyvauti tokiose akcijose būta įvairių: apsilankant tam tikrose bažnyčiose per tam tikras šventes, padedant laidoti mirusiuosius, prisidedant prie bažnyčios remonto arba įrengimo darbų, dalyvaujant kryžiaus žygiuose arba maldininkų kelionėse į šventas vietas (Jeruzalę, Romą ir pan.). Netrukus po oficialiojo Lietuvos krikšto tokie atlaidai buvo skelbiami įvariomis progomis ir Lietuvos Didžiojoje

Kunigaikštystėje, kur berods jiems nestigo populiarumo. 1399 m. Jogaila prašė atlaidos rašto kovotojams su tutoriais. Tai siejama literatūroje su Vorsklos mūšiu. 1413 m. Kauno Šv. Petro parapijos bažnyčia gavo dabar jau pradinguį atlaidos raštą, kurį kartu suteikė Vilniaus vyskupas Petras ir Lvovo arkivyskupas Jonas misijos pas žemaičius išvakarės, o 1425 m. šventųjų metų proga popiežius Martynas V suteikė atlaidos raštus Vytautui ir 15 jo ponų patarejų.⁵ 1499 m. spalio mėnesį popiežius Aleksandras VI skundėsi Vilniaus vyskupui Albertui, kad kai kurie neįvardyti Lietuvos didikai ir magnatai panaudoja jiems paskirtas bažnytinės privilegijas, išskaitant ir indultus, neleistiniems tikslams, konsultuodamiesi su žyniais ir organizuodami iš esmės masinius renginius.⁶ Visuotinės atlaidos galėjo būti panaudojamos valstybiniams reikalams tiek LDK, tiek kituose katalikų kraštuose. 1450–1451 m. pajamos iš šventųjų metų maldininkų Vilniuje turėjo būti padalijamos tarp Šventojo Sosto (kuris turėjo gauti pusę visos sumos) ir Kazimiero Jogailaičio, kuris igijo teisę naudoti kitą tų pinigų pusę vietiniams tikslams, būtent – pusę karų su tutoriais reikalams, ketvirtadalį – karalienės Sofijos rūpinimuisi jaunomis naujai į katalikybę atsivertusiomis mergaitėmis, o likutį – Vilniaus katedros remontui.⁷ Vis tiek LDK nerandame atlaidų, skirtų grynakai pasaulyetiniams visuomenės reikalams, kaip, pvz., kelių arba tiltų statybai.⁸ Kai kurie raštai turėjo aiškų galiojimo terminą (pvz., 1427 m. gegužės 13 d. popiežiaus atlaidos raštas Vilniaus katedros Šv. Kryžiaus koplyčiai galiojo dešimt metų – žr. toliau), kiti tuo tarpu neapibrėžę rašto galiojimo laikotarpio. Kaip paminėjo anglų tyrinėtojas R. N. Swansonas, tūkstančiai tokų raštų galėjo gulėti naudojami bažnyčiose daugelį metų arba net šimtmečius.⁹ Šiame straipsnyje peržiūresime LDK paskelbtus XV a. atlaidų raštus, skirdami ypatingą dėmesį Dievo Kūno kultui ir su juo susijusiems atlaidos raštams.

Vilniaus katedros ir kiti atlaidų raštai

Anksčiausiai išlikę Vilniaus katedrai pateikti atlaidų raštai – tai trejetas 1427 m. gegužės 13 d. išleistų popiežiaus Martyno V bulių, kurios skatino tikinčiuosius Didžiųjų penktadienį aplankytį Vilniaus katedros Šv. Kryžiaus altorių ir remti jo statybos ir remonto darbus; dalyvauti mišiose Katedroje jos ir valdančiosios dinastijos globėjo šv. Stanislovo dieną (gegužės 8 d.) ir melstis

Katedroje per visas didžiausias Kristaus bei Dievo Motinos šventes ir jų oktavas (šventę kitą savaite), šv. Jono Krikštytojo gimimo dieną, šventųjų apaštalų Petro bei Povilo dieną ir šv. Stanislovo dieną, klausytis pamokslo, padėti statyti ir remontuoti bažnyčią. Proga – geri popiežiaus santykiai su Vytautu, valdovo funduotas altorius¹⁰, noras skatinti religingumą bendromis ir labiau specifinėmis progomis (Didysis penktadienis, šv. Stanislovo diena, didžiosios Kristaus ir Jo Motinos šventės) ir ugdyti tikinčiųjų norą materialiai remti Bažnyčią. Raštai rodo skirtinges atlaidų trukmes: Šv. Kyžiaus altoriui – vieneri metai, šv. Stanislovo šventei – treji metai ir 120 dienų. Pagrindiniai atlaidai turėjo galioti dešimt metų. Praėjus vos tiek metų popiežius Eugenijus IV pateikia panašų raštą Vilniaus katedrai, pridėjęs tiktais kito Katedros globėjo šv. Vladislovo šventę, kuris turėjo galioti 20 metų. Tačiau po dviejų dienų, 1436 m. sausio 20 d., Apaštalų kanceliarija įregistravo Vilniaus vyskupystės gyventojų prašymą suteikti septynerių metų ir 280 dienų atlaidus.¹¹ 1439 m. Bazilio suvažiavimas paskelbė Dievo Motinos Nekaltojo Prasidėjimo šventę visuotine, teikdamas 100 dienų atlaidus tiems, kurie dalyvavo šv. Mišiose arba vakarinėse pamaldoose per tą šventę (gruodžio 8 d.), 50 dienų – tiems, kurie klausėsi tai šventei skirto pamokslo.¹² Kiti visuotiniai atlaidai susiję su visuotinės Bažnyčios gyvenimu, nors kartais ir visuotiniai atlaidai galėjo būti susiejami su specifine vietine nauda – 1450 m. paskelbta šventųjų metų atlaida. Idant Lietuvos ir Lenkijos katalikai galėtų ivykdyti atlaidos sąlygas, šis Mikalojaus V raštas buvo pratęstas 1451 m. dar šešiems mėnesiams ir pritaikytas Kazimiero Jogailaičio valdų realijoms, leidžiant, be kita ko, maldininkams apsilankytį pagrindinėje Vilniaus, o ne Romos šventykloje. 1455 m. popiežius atnaujino tą pačią atlaidą anglams, kurie negalėjo laiku ja pasinaudoti.¹³

Kaip jau minėta, atlaidos terminai buvo skaičiuojami dienomis, gavėniomis ir metais. Tam turėjo įtakos ir infliacija. XIII a. net keli vyskupai kartu negalėjo suteikti daugiau kaip 40 dienų (gavėnia) atlaidos, tuo tarpu XV a. ji retkarčiais būdavo suteikiama ir keliasdešimt tūkstančių metų, o popiežiai, kaip ir šiandien, galėjo skelbtį visišką atlaidą (*plena*).

Per visą ši laikotarpį parapijos broliams suteikiama dažniausiai 40 dienų (Vilniaus Šv. Jono bažnyčios, Šalčininkų bei apylinkių bažnyčių brolijai), kai atskiroms bažnyčioms norma tapo po septynerius metus ir septynias gavėnias (1469 m. Deltuvos atlaida). Panaši praktika buvo ir Lenkijos vyskupijoje.¹⁴ Kartais buvo prašoma tam tikro dydžio atlaidos, o suteikiama kita. Pvz., 1418 m. Vytautas prašė Martyną V pateikti septynerių metų ir septynių gavėnių atlaidą tiems, kurie apsilankys Medininkų Šv. Petro ir Pauliaus katedroje per jos dangiškųjų patronų šventės oktavą, padėti statyti ir saugoti naująjų šventykłą. Atsižvelgdamas į neseniai pradėtą žemaičių atvertimą į katalikybę, pontifikas malonai suteikė penkerių metų atlaidą dvidešimties metų laikotarpiui.¹⁵

Atskiros bažnyčios galėjo išsigyti atlaidų raštus – Katedra, Vilniaus parapijos bažnyčia (Šv. Jono – 1427, 1430, 1454 m.); Kauno parapijos bažnyčia (Šv. Petro ir

Povilo); taip pat vienuolynai (visų pirma Vilniaus pranciškonų) siekė pritraukti lankytojus ir globėjus dvasinėmis akcijomis. Ypač aktyvūs šioje srityje buvo Vilniaus pranciškonai ir jų pasaulietiniai globėjai, tokie kaip Martynas Goštautas, kuris 1474 m., dar būdamas Kijevo vaivada, prašė popiežiaus legato kardinolo Liudviko iš Antiochijos pranciškonams suteikti atlaidos raštą, panašų į tą, kurį šis išdavė Lvovo Dievo Kūno bažnyčiai.¹⁶ Pasaulietiniai globėjai, altorių ir bažnyčių fundatoriai taip pat prasė privilegijų savo išrinktiems kulto namams. 1469 m. Stanislovas Sudivojaitis Kęsgaila prašė popiežių suteikti atlaidos raštą savo naujai perstatytai Deltuvos bažnyčiai. Didikas rašo apie tai, kaip jis nesenai atsivertęs krikščionybėn, kad Deltuva yra tutorių ir pagonių apsuptyje vietoje. Popiežius malonai suteikė 7 metų bei 7 gavėnių atlaidą visiems laikams tiems, kurie apsilanko minėtoje šventykloje Švč. Trejybės ir Dievo Motinos Ėmimo į Dangų švenčių metu. Pažymétina, kad Kęsgaila kalba panašiai kaip Vytautas arba Jogaila apie pagonių grėsmę – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos viduryje (*sic!*).¹⁷

Kada ir kaip buvo gaunami atlaidų raštai? Trumpai sakant: atlaidų raštai buvo gaunami esant progai. Viena tokia proga buvo visuotinis doktrinos paskelbimas arba propagavimas – pvz., 1439 m. Bazilio suvažiavimui propaguojant Dievo Motinos Nekaltojo Prasidėjimo kultą.¹⁸ Dar viena proga – visuotinės Bažnyčios šventės (ypač šventejį metai), pvz., 1450 m. šventę su 1451 m. pratęsimu, kurio tikslas buvo toliau skatinti maldininkų apsilankymą Lenkijos Karalystėje ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyskupijų centruose bei pinigų aukojimą Bažnyčios ir Kazimiero Jogailaičio politikos reikalams. Panašiai 1501 m. popiežius Aleksandras VI pratęsė šventųjų 1500-ujų indulgenciją papildomiems šešiems mėnesiams LDK bažnyčių ir didžiojo kunigaikščio Aleksandro karo su tutoriais bei turkais naudai.¹⁹ Mažesnio masto galimybę gauti atlaidą teikė vietinio arba kaimyninių provincijų vyskupo vizitacijos, vyskupų apsilankymas Vilniuje arba kitame centre (pvz., Trakuose) kelionės arba viešojo susirinkimo (seimo, valdovo tarybos posėdžio, ambasados) laiku. Atlaidų raštai buvo naudojami kaip būdas propaguoti davėjo visuomeninį įvaizdį: naujai išrinkti arba į nesėkmes įklimpę kardinolai ir vyskupai mėgo reklamuoti savo karjeros sėkmę, dalydami ypatingus raštus. 1483 m. kilus konfliktui dėl išrinkimo į Rygos arkivyskupus Steponas Grubė apvaziavo Rytų Europos miestus, ieškodamas paramos. Kartu jis teikė indulencijas brolijoms Gdanske (1483 m. sausio 3 d.), Elbinge (1483 m. vasario 3 d.) ir Vilniuje, kur birželio 30 d. jis pateikė vetiniams pranciškonams 100 dienų atlaidus.²⁰ 1495 m. kovo mėnesį, praėjus keletui savaičių po Aleksandro Jogailaičio santuokos su Elena iš Maskvos, jo brolis, nesenai paskirtas kardinolas kunigaikštis Fridrichas Jogailaitis apdalijo indulgencijomis Vilniaus, Kauno ir Maišiagalos bažnyčias.

Dauguma išlikusių LDK bažnyčioms paskirtų atlaidos raštų išduoti vietoje arba bent Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje. Tai atspindi ne vien vyskupų bei gavėjų aktyvumą, bet ir praktiškesnius sumanybus. Raštų gi

niekas neteikė nemokamai. Savo kainą turėjo ir medžiaga (pergamentas, antspaudas), ir gamintojas. 1331 m. popiežius Jonas XXII nutarė, kad kurijoje išduotas atlaidos raštas tiems, kurie apsilankys tam tikroje bažnyčioje arba koplyčioje, neturi viršyti 16 *solidi*; o 1479 m. pagal ankstyvesnę Eugenijaus IV tradiciją *Taxe cancellarie apostolice* tarifas priklauso nuo atleidimo laikotarpio, pvz., už vienerių metų atlaidos raštą reikėjo mokėti ne daugiau kaip 16 grašių, už dvejų metų – 20 grašių, už septynerių metų – iki 50 grašių. Iš viso XV a. viduryje Romoje gautas septynerių metų atlaidos raštatas gavėjui kainavo 200 grašių, iškaitant kelionės išlaidas, dokumento kūrimo, rašymo, registravimo mokesčius (reikėjo mokėti raštininkui – *taxa scriptorum*, juodraščio kūrėjui – *taxa abbreviatorum*, už įrašymą į popiežiaus kanceliarijos knygas – nebūtina, bet itin patartina – *taxa registri* ir už antspaudavimą – *taxa plumbi*).²¹ Jei raštatas suteikė teisę rinkti pinigus visuotinės Bažnyčios reikalams, reikėjo taip pat pasidalinti įmokas su Romos kurija – pvz., kryžiaus žygiams, šventiesiems metams.

Nestebina faktas, kad Vilniaus Šv. Jono Krikštytojo ir šv. Jono Evangelisto bažnyčios broliai ir pati parapijos bendrija pamėgo rinkti jungtinius raštus (vok. *sammelindulgenz*, lot. *indulgencia collectiva*), kuriuos vienu metu suteikdavo daugiau nei vienas vyskupas, taip surūpelydami už medžiagos kainas ir įforminimo mokesčius. Nors tokie raštai tikrai nereti visoje Europoje, tačiau stebétina, kaip Šv. Jono parapijos broliai surinkdavo atlaidos raštus itin dideliuose pergamentuose, kuriuos papildydavo įvairūs vyskupai per ilgą laikotarpį. Berlyne saugomi raštai buvo įrašinėjami į pergamentą keturiasdešimt vienerius ir net šešiasdešimt penkerius metus.²² Galima spėti, kad Šv. Jono bažnyčiai suteiktų raštų stilus taip pat atspindi parapijiečių norą taupyti pinigus. Néra arengos (skirtingai nei Olešnickio tekste); davėjas mini atlaidos priežastį ir apibūdina sąlygas.

Indulgencija – atviras raštatas, kuris būdavo demonstruojamas bažnyčioje tomis progomis, kuriomis jis galiojo. Raštatas būdavo pakabinamas (kabliais, virvutėmis) virš durų, įdedamas į jam skirtus rėmelius, paliekamas altoriuje arba ant specialaus stalo. Dėl to, o ne vien tik dėl nelaimių archyve dažnai tokie raštai yra nešvarūs, dėmėti, su skylutėmis (ypač šone arba viršutinėje dalyje), su vaško dėmėmis (po bandymu jų priklijuoti prie stulpo, sienos, altoriaus). Pvz., Vilniaus kapitulos archyvo fonde išlikę atlaidų pergamentai dažnaiusiai yra dėmėti (kaip ir 1427 m. bei 1454 m. Šv. Jono bažnyčios atvejais), skylėti ir įplyšę (kaip 1451 m. popiežiaus Mikalojaus V atlaida arba 1474 m. kardinolo Liudviko raštatas Vilniaus pranciškonams). Panašus likimas ištiko ir Vokiečių ordino indulgencijas.²³

Reikėtų suprasti, kad tokie raštai dažnai būdavo reklamos įrankis, kuris primindavo davusios arba gavusios pusės svarbą visuomenei.²⁴ Jų buvimas, fizinė išvaizda turėjo didelę įtaką tikintiesiems, kurie patys dažnaujai nemokėjo skaityti teksto, komentuojamą per pamokslą. 1449 m. naujasis Lenkijos kardinolas Zbignevas Olešnickis šventė savo pergalę po du dešimtmečius trukusių pastangų gauti raudonąją kepurę. Ant atlaidos

rašto pergamento spalvingai nupieštas ir jo paties portretas.²⁵ Nors tokią prabangių rašto pavyzdžių neturime Vilniaus archyvuose, tačiau LDK atlaidos raštai nėra visai be papuošimų. 1483 m. Rygos arkivyskupas Steponas Grubė išdavė Vilniaus pranciškonams puikų stambiai rašytą tekstą, vertą naujo ir ginčintynai išrinkto vyskupo, kuris panašias dovanas išdalijo ir prūsų broliams.²⁶ 1493 m. rugpjėjo mėnesį kardinolu tapusio Fridricho Jogailaičio 1495 m. kovo 14 d. raštatas Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčiai turi papuoštą inicialinę raidę, apimančią visą teksto pakraštį, o kitos jo vardo raidės irgi padidintos. 1495 m. jis pateikė Maišagalos bažnyčioje stovinčiam Švč. Trejybės altoriui šiek tiek pigesnį, bet vis tiek išpudingą variantą su mažiau papuošta raide.²⁷

Verta palyginti raštus, išduotus vienai Vilniaus bažnyčiai ir joje susikūrusių parapiječių broliai. Turima omenyje Šv. Jono Krikštytojo (vėliau ir Šv. Jono Evangelisto) miesto parapija. 1427 m. tikriausiai svarstymo dėl rinkimų į Poznanės ordinarijus proga Plocko vyskupas Stanislovas II iš Pavlovicų (1425–1439) ir Kijevo vyskupas dominikonas Mykolas Trestka (1407–1427)²⁸ suteikė 40 dienų indulgenciją Šv. Jono Krikštytojo bažnyčiai (1 pav.). Dingstis tikriausiai buvo ne bažnyčios pašventinimas, kaip teigė M. Balinskis ir visi po jo, bet Vytauto bažnytinė politika, kuri buvo susijusi su bandymais įkalbinti popiežių Martyną V paskirti Stanislovą Cioleką Poznanės vyskupu.²⁹ Davėjų tikslas buvo paskatinti tikinčiuosius uoliai lankytis toje bažnyčioje. Jie turėtų klauptis prie centrinio altoriaus, kur laikomas Dievo Kūnas, ten sukalbēti vieną „Tėve mūsų“ ir vieną „Sveika, Marija“ kickviencią sekmadienį bei šventės dieną. Atlaidais galėjo naudotis ir tie, kurie rūpinosi bažnyčios pastatu, įranga (knygomis, taurėmis, varpais, apšvietimu) ir dvasininkų reikmėmis.

1454 m. vasario mėnesį panašų raštą teikė Vilniaus vyskupas Mikalojus, Chelmo vyskupas Jonas, Kijevo vyskupas Klementas. Visos trys vyskupystės glaudžiai susijusios su LDK žemėmis (dažnai pamirštama, kad ne vien Vilniaus ir Žemaičių vyskupai atsakydavo už katalikybės padėtį Lietuvos valdovo valdose). Kai kurie šitu „tolimesniu“ vyskupų turėjo asmeninių ryšių su Vilniaus miestu. Pvz., Žemaičių vyskupas Jurgis kadaise buvo Vilniaus katedros kanauninkas; panašiai galima pasakyti ir apie Žemaičių vyskupą Baltramiejų, o Lucko Vaclovas buvo čia dekanas dar 1459 m., t. y. netrukus prieš tapdamas vyskupu. Jonas Losovičius buvo Vilniaus kanauninkas prieš tapdamas Lucko (o vėliau Vilniaus) vyskupu. Galima daryti prielaidą, kad šitie dvasininkai jau buvo Vilniaus Šv. Jono parapijai pažįstami asmenys. Tokie svetimi ordinarijai turėjo gauti Vilniaus vyskupo leidimą teikti tokią paslaugą jo teritorijoje. Kartais jie išduodavo atlaidų raštus kartu su vietiniu vyskupu.³⁰

Iš to paties laikotarpio turime Šv. Jono bažnyčios broliai pateiktus atlaidų raštus. Nors archyvuose jie išsaugoti tik dviejuose dideliuose pergamentuose, atlaidų buvo didesnis skaičius (1430 m. gauti 5, 1432 m. – 1, 1454 m. – 4, 1460 m. – 1, 1463 m. – 1 arba 2, 1469 m. – 2 arba 3, 1471 m. – 1, 1495 m. – 2). Šie raštai puikiai iliustruoja atlaidų gavimo progas. 1430 m. spalio 4 ir 9 d.

I. 1427 m. sausio 10 d. atlaidos raštas Vilniaus Šv. Jono Krikštytojo bažnyčiai. Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, f. 3-66: pergamentas, 22 x 13 cm. Išlikusi Kijevo vyskupo Mykolo antspaudo nuolauža.

Library of the Lithuanian Academy of Sciences, F 3-66: parchment, 22 x 13 cm. Surviving fragment of the seal of Bishop Michael of Kiev.

LDK sostinėje Vilniaus vyskupas Motiejus, Krokuvos – Zbignevas Olešnickis, Lucko – Andrius iš Plansko, Kamenečo – Paulius iš Bojančycės ir Žemaitijos vyskupas Mikalojus, Vilniaus vaito bei miestiečių paprašyti, suteikė Šv. Jono parapijos brolijai 40 dienų atlaidą. Tikriausiai tiek vyskupų buvo ten susirinkę į Vytauto karūnavimą, dėl kurio tomis dienomis karalius Jogaila atvyko į Vilnių.³¹ Tą patį raštą 1432 m. rugpjūčio 7 d. Trakuose patvirtino Jogailos sąjungininkas Vroclavo vyskupas Konradas iš Olesnicos. Tikėtina, kad dvasininkas keliavo į Lietuvą siekdamas daugiau sužinoti apie konfliktą, kylantį tarp Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio. Apie tai vėliau jis pranešė Vokiečių ordino didžiajam magistrui Pauliu von Russdorfui.³² Panašūs atvejai susiję ir su kitu Jonaičių didžiuoju pergamentu, kuriame saugomi raštai, išduoti tarp 1454 ir 1495 m.³³ Užuot dalyvavę karaliaus vestuvėse, kurios įvyko 1454 m. vasario mėnesį Krokuvoje, keturi neseniai (t. y. 1452–1453 m.) išrinkti LDK vyskupai (Vilniaus Mikalojus iš Šalčininkų, Chelmo Jonas Tarnovskis, Kamenečo Mikalojus Labunkis ir Žemaičių Jurgis iš Vilniaus) vasario 11 d. suteikė po atlaidos raštą.³⁴ Kitą dieną Vilniaus, Chelmo ir Kijevo vyskupai paskelbė vienos gavėnių atlaidą Šv. Jono bažnyčiai. Buvę Vilniaus kanaunininkai Vaclovas Korčakas ir Jonas Losovičius pateikė Šv. Jono brolijai atlaidas netrukus po

pašventinimo į Lucko vyskupus. Taip pat galima įtarti, kad viena vyskupų buvimo Vilniuje priežasčių galėjo būti ir 1463 m. vasarą vykusios Kijevo kunigaikščio Semeno Olelkaičio dukters Eudokijos vestuvės su moldavų valdovu Steponu Didžiuoju.³⁵ Tai, kad atlaidos suteikimo progos sutampa su įvykiaisiais vyskupų davėjų gyvenime arba su valstybiniais reikalais, neturėtū mūsų stebinti. Anglijoje taip pat jungtinis atlaidos raštus vyskupai išduodavo apsilankydami tam tikrose bažnyčiose arba vietovėse, ypač parlamente posėdžiuose. Tokiomis progomis, kaip rašo R. N. Swansonas, vyskupai būdavo „pagaunamie“. ³⁶

Atlaidų teikimo tikslas – sustiprinti Vilniaus vaito ir miestiečių sukurtos brolijos narių tikėjimą ir gerovę, platinti katalikų tikėjimą tarp pagonių, totorių bei schizmatikų ir paskatinti asmeninį tikinčių pamaldumą. Tačiau salygos 40 dienų indulgencijai gauti susijusios glaudžiau su pačios brolijos gerove ir funkcijomis: narystė brolioje pagal senus katalikų papročius (čia pabrėžiamas naujai krikštytų lietuvių pritapimas prie tradicinio Romos Bažnyčios tikėjimo ir papročių, idant niekas (pvz., Vokiečių ordino propagandistai) nebūtų teisus teigdamas, kad jų atsivertimas netikras arba eretiškas); reikiamybė sukalbėti po dešimt „Tėvė mūsų“ ir „Sveika, Marija“ už brolijos narius, gyvus ir mirusius, arba dovanoti vieną denarą, arba padėti laidoti brolijos narius šalia bažnyčios

esančiose kapinėse. Prūsijos ir Lenkijos miestuose taip pat buvo siekiama sustiprinti brolijų veiklą atlaidos raštais. Dažnai tokie raštai buvo suteikiami brolijos susikūrimo proga, kaip teigia W. Rozynkowskis savo straipsnyje apie atlaidas Prūsijos didmiesčių (Gdansko, Elbingo) brolijoms. Jų sąlygos panašios į tas, kurios randamos ir Vilniaus parapijos raštuose.³⁷

Vilniaus Dievo Kūno procesijų atlaidos

1246 m. Dievo Kūno šventę pirmas paskelbė Lježo (Liège) vyskupas Robertas, o 1264 m. ji tapo visuotine švente, kai popiežius Urbanas IV paskelbė bulę *Transiturus* ir suteikė kartu 40 dienų atlaidą. Antrajame XIV a. dešimtmetyje popiežius Jonas XXII patvirtino šią šventę. 1320 m. Krokuvos vyskupas Nankeris paskatinė ši kultą savo vyskupijoje. Dievo Kūno procesijos itin populiaros Lenkijoje nuo pat XIV a. Nuo 1384 m. procesijos peržengdavo bažnyčios slenkstį ir eidavo Krokuvos miesto gatvėmis.³⁸ Jogailaičiams ypač patiko šis kultas, kaip matoma iš Dlugošo aprašymų ir pačių valdovų saskaitos knygų. Tos šventės metu Kazimieras Jogailaitis aukodavo po 2 auksinus šv. Mišioms.³⁹ 1451 m. Kazimieras ižengė į Krokuvą su didele ceremonija, buvo sutiktas vyskupo ir miesto dvasininkojos. Kitadien, ketvirtadienį, jis dalyvavo Dievo Kūno mišiose ir procesijoje. Dlugošas aprašo, kaip karalius su motina ir visa didikų svita sekė paskui Švč. Sakramentą, skambant trimitams.⁴⁰ Kaip ir kitose šalyse, Lenkijos ir Lietuvos valdovo ižengimo į miestus apeigos artimai imituodavo Dievo Kūno procesijas.⁴¹ Švēsdamas Dievo Kūno šventę Vilniuje arba Minske jo sūnus didysis kunigaikštis Aleksandras Jogailaitis aukodavo po vieną auksiną per šv. Mišias.⁴² Lietuvoje taip pat procesijos ējo aplink bažnyčią arba jos kapines, o tikintieji sekė paskui, nešdami degančias žvakes.⁴³

Jau minėta, kad 1427 m. Plocko vyskupas Stanislovas II iš Pavlovicų ir Kijevo vyskupas dominikonas Mykolas Trestkė suteikė 40 dienų indulgenciją Vilniaus Šv. Jono Krikštytojo bažnyčiai. Parapijiečiai, tiek vyrai, tiek moterys, buvo skatinami dalyvauti Švč. Sakramento procesijoje aplink bažnyčią arba eiti kartu su kunigu, jam atnešant Dievo Kūną arba pašventinto aliejaus ligoniams, melstis po vieną *Pater* ir *Ave*, varpams skambant už taiką ir Bažnyčios vienybę.

1454 m. rašto skelbtasis tikslas buvo toks pat kaip 1427 m., o sąlygos taip pat panašios, nors ir šiek tiek platesnės: reikia klaupčti prie Dievo Kūno, penkiskart sukalbėti „Tėve mūsu“ ir septynis sykius „Sveika, Marija“ kasdien (ne vien sekmadeniais ir per šventes); paminėti ir tie, kurie rūpinasi bažnyčios materialine gerove ir dvasininkų tarnyba. Taip pat kalbama apie Švč. Sakramento procesijas ir apsilankymą su sakramentais pas lignonius; nauja sąlyga – pamaldžiai giedoti arba klausytis giesmės *O salutaris hostia* prieš kunigui pašventinant mišių dovanas (tai reiškia po giesmės *Šventas, šventas, šventas*). Čia matome ne vien tik papildomą paskatinimą gerbti Dievo Kūną, bet ir liturginę naujovę – po *Sanctus* turėtų skambėti *Benedictus*, o ne *O salutaris*.

Taip pat reikia melstis už taiką ir Bažnyčios vienybę, šis yk tarifas padidintas iki trijų *Pater* ir *Ave*. Panašiai Vokiečių ordino Rotenburgo Šv. Jokūbo bažnyčioje 40 dienų atlaida buvo teikiama tiems, kurie klausėsi mišių maldos *Ecce Panis angelorum*.⁴⁴

Vos ne 30 metų indulgencijos sąlygos išlieka panašios: parama bažnyčios fizinei bei dvasinei infrastruktūrai ir tam tikros pamaldumos praktikos – visų pirma Švč. Sakramento garbinimas, pagalba ligoniams, ritualizuotas pasirūpinimas taika bei vienybe. Kuriamas parapijos kūnas (bendruomenė), kuris gerbia Dievo Kūną. Verta pažymėti, kad šis raštas sieja atlaidų gavimą ne su parapijos globėjo (globėjų) kultu, bet aiškiai su pamaldumu Dievo Kūnui. Stebėtina, kad 1474 m. kardinolas Liudvikas Martyno Goštauto prašymu suteikė Vilniaus pranciškonams dosnų 7 metų ir 7 gavėnių (280 dienų)⁴⁵ atlaidų raštą, pagal kurį vienuolynas galėjo organizuoti procesiją su Dievo Kūnu visose Dievo Motinos šventėse ir šventuojamų Mikalojaus, Antano, Liudviko, Klaros šventėse. Apeigos metu sekdamis paskui Švč. Sakramentą tikintieji turėjo neštis degančią žvakę ir sukalbėti po penkis *Pater* ir *Ave* dėl Kristaus kančią, septyniskart Dievo Motinai ir triskart už Kristaus tikėjimo išlaikymą bei Romos Bažnyčios gerovę.⁴⁶

Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekos rankraštyne saugomas XV a. kodeksas, kurio signatūra BJ 7759 II (vadinamas *Formularz Wilanowski*), yra raštininko Motiejaus iš Prankovo formuliarų knyga.⁴⁷ Joje randame kelionika Krokuvos vyskupo, kardinolo Zbignevo Olešnickio raštų kopiją, tarp jų yra ir nedatuotas, nepilnas atlaidų raštas Vilniaus katedrai ir miestui dėl dalyvavimo Dievo Kūno procesijose. Olešnickis pradeda savo tekstą sutrumpintu Švč. Sakramento teologiniu aprašymu. Jis nori, kad pamaldumas Dievo Kūno atžvilgiu kasdien augtų Vilniuje ir todėl skatina Katedros prelatus, kanauninkus, kunigus ir kitus dvasininkus dyviliaka kartą per metus, būtent vienašyk per mėnesį, ketvirtadienį, vesti procesiją Katedroje arba jos kapinėse, dalyvaujant miestiečiams. Švč. Sakramentas neštinas viešai monstrancijoje arba kitokiame repositoriume. Aišku, kad vyskupas susieja Vilniaus apeigas su Didžiojo ketvirtadienio prisiminimu. Visiems nuoširdžiai atgailavusiems ir išpažinusiems savo nuodėmes procesijos dalyviams, kurie sekė paskui Švenčiausiąjį, jį garbindami, vyskupas teikia atlaidus. Tuo ir baigiasi tekstas – atlaidos dienų kiekis lieka nežinomas, kaip ir paties rašto data bei išdavimo vieta. Iš vieno toje pačioje formuliarų knygoje saugoto Olešnickio rašto, datuojamo tiktais pagal kitus ten pat šalia išrašytus dokumentus, galima spėti, kad 1454–1455 m. žiemą (*hac hieme in Lithuania*) vyskupas apsistoję karaliaus dvare Lietuvoje.⁴⁸ Viena procesija per mėnesį nėra tiek daug, palyginti su kai kurių Prūsijos brolijų praktika, kai Švč. Sakramento adoracijos apeigos vykdavo kas ketvirtadienį. Tokia buvo Torunės Dievo Kūno brolijos tradicija.⁴⁹ Vėlyvesnėje kopijoje išlieka ne visai patikimas Martyno Goštauto dovanos aktas, skirtas atseit Geranainių bažnyčiai, kur tarp kitko minima Dievo Kūno procesija, vykstanti vieną ketvirtadienį per mėnesį. Ar tai Katedros apeigu imitacija?⁵⁰

Lietuvių istoriografijoje žymusis Krokuvos kardinolas dažniausiai piešiamas juodai kaip Lietuvos priešas. Apie jo asmeninius ryšius su kraštu nieko neminima. Tačiau žinome iš įvairių šaltinių, kad šis dvasininkas apsilankė Vilniuje ne vienąsyk. 1421 m. jaunasis Olešnickis, dar būdamas Jogailos sekretorius ir netapęs kunigu, keliavo su karaliumi į LDK sostinę. Pasak jo biografo Filipo Kalimacho, Olešnickis gyveno Lietuvoje ir 1422–1423 m. žiemą.⁵¹ 1421 m. kelionė jam, tiksliau, vienam jo tarnui Baranui, brangiai kainavo. Kirsdamas Neries upę (*quoddam flumen Wylym*), Olešnickis savo tarnui patarė joti arčiau tilto; Baranas įkrito į vandenį ir paskendo. Klierikui teko prašyti patvirtinimo iš Romos, kad jis nekaltas dėl tarno mirties.⁵² Iš 1430 m. atlaidos rašto Vilniaus Šv. Jono Krikštytojo bažnyčiai žinome, kad tų metų spalio mėnėsį Olešnickis, jau Krokuvos vyskupas, buvo Vilniuje, kur tikriausiai dalyvavo Vytauto laidotuvėse kartu su kitais LDK ir Lenkijos vyskupais.⁵³ Olešnickio konsistorijoje prokuratoriaus pareigas éjo net toks Stanislovas iš Vilniaus.⁵⁴ Tapęs kardinolu, Olešnickis naudojosi teise suteikti didesnes atlaidas kaip vieša savo pergale prieš Gniezno arkivyskupą, karalių ir kitus „priešus“, kaip teigia M. Koczerska.⁵⁵ Jo raštai dažnai reikalauja maldų už Bažnyčios taiką ir vienybę (kaip matome, tai dažnas reikalavimas ir XV a. Lietuvoje išduotuose tekstuose), bet jis taip pat mini valdovą ir karalystés gerovę. LDK vyskupai tokią patriotiškų reikalavimų savo raštuose nekélé.⁵⁶

Tokios procesijos ir kitos pamaldumo formos, kaip ir bendrasis Dievo Kūno kultas, buvo popularios XV a. Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje. 1397 m. Vilniaus vyskupas Andrius fundavo altorių prie Katedros zakristijos „ad laudem Dei Omnipotentis et honorem Eius alme Genitricis Virginis Marie et specialiter in laudem et honorem *Corporis Christi*...“. Kas savaite Katedros dvasininkas turėjo aukoti ketverias mišias jo sielos naudai, iš kurių pirmosios skirtos Dievo Kūnui.⁵⁷ Toje koplyčioje jis ketino būti palaidotas, ten pat kanaunininkai turėjo susirinkti tvarkyti Katedros reikalų.⁵⁸ Tad pirmojo Vilniaus vyskupo asmeninis pamaldumas apémé oficialiuji šventyklos gyvenimą. Dievo Kūno šventę buvo viena didžiųjų švenčių, kurių metu buvo galima gauti Vilniaus Katedrai popiežių pateiktas atlaidas.⁵⁹

Apeigas galima įsivaizduoti pagal įvairių atlaidų ir dovanų raštus. 1494 m. Gardine Aleksandras Jogailaitis dovanajo, be kitų apšvietimo dalykų, „dví dideles išlenktas vaško žvakes, prijungiamas prie ilgų toršerų; jos turi buti deginamos kunigui pakeliant švenčiausiajį Kristaus Kūną per Velykų ryto mišias“.⁶⁰ 1483 m. Rygos arkivyskupas Steponas Grubė nustatė, kad Vilniaus pranciškonų bažnyčioje kasmet per Dievo Motinos šventes (Apsilankymo pas Elžbietą liepos 2 d., Ėmimo į Dangų rugpjūčio 15 d., Gimtadienį rugsėjo 8 d., Apsireiškimą kovo 25 d.) ir šv. Pranciškaus šventę spalio 4 d. Šv. Sakramentas būtų ijdėtas į monstranciją ir, uždegus žvakes, būtų nešamas procesijoje su giesmėmis ir kitaip reiškiant pamaldumą nuo nuolatinės laikymo vietas (ciborijos) aplink bažnyčią. Paskui jis turėjo stovėti ant altoriaus iki baigantis mišioms, kad visi galėtų ji gerbti prieš kunigui jį

grąžinant į ciboriją. Procesijos dalyviai nešdavosi žvakę ir smilkalų, sukalbédavo po penkis „Téve mūsų“ ir „Sveika, Marija“ Kristaus kančių gerbei. Tokiais būdais buvo galima uždirbtai 100 dienų atlaida.⁶¹

Monstrancijos žinomas Lietuvoje nuo krikšto laikų. Dlugošas tokius indus mini tarp karalienės Jadvigos dovanų, ir didysis kunigaikštis Aleksandras Jogailaitis mokėjo bent už vienos monstrancijos remontą.⁶² 1539 m. parašytame testamente Albertas Goštaitas paliko dvi sidabrides ir auksuotas monstrancijas bei keletą relikvijorių Vilniaus katedrai (tris vienetus) ir Geranainių Šv. Mikalojaus bažnyčiai (du vienetus).⁶³ Tokios dovanos ne vien skatino pamaldumą Dievo Kūnui ir šventujų relikvijoms, bet ir primindavo parapijiečiams davėjo šlovę.

Dar didesnio masto kulto propagavimas – bažnyčių ir altorių, kuriems suteikiama Dievo Kūno dedikacija, statybos ir fundacijos. Iki 1506 m. Vilniaus vyskupijoje M. Paknys skaičiuoja septynias bažnyčias ir vieną altorių su Dievo Kūno titulu, o Žemaičiuose nėra nė vieno.⁶⁴

Jau matémme, kaip pirmieji žinomi Vilniaus parapijos bažnyčiai suteikti atlaidų raštai (nuo 1427 m. sausio mėnesio) skatina miestiečius dalyvauti Švč. Sakramento procesijose arba palydëti sakramentą nešiojantį kunigą pas sergančiuosius. Idant toliau klestėtū šis vienas iš pagrindinių nuo XV a. katalikų kultas Vilniuje, pranciškonai, gaudami atlaidus savo vienuolyne bažnyčiai, pagal kuriuos salygą juos gauti buvo susieta su dalyvavimu šv. Mišiose per Dievo Motinos, Vilniaus pranciškonų globėjos, šventes, susiejo ši pamaldumo aktą tiesiogiai su dalyvavimu Švč. Sakramento procesijoje Marijos švenčių metu. Neatsitiktinai vieni geriausiu, brangiausiu XV–XVI a. Vilniaus vyskupystės bažnyčių indų – tai monstrancijos; taip pat neatsitiktinai dažna dovana įvairiomis bažnyčiomis būdavo vaškas žvakėms bei žvakidės ir fakelai, naudotini procesijose ir tylioje Sakramento adoracijoje. Apie jas skaitome sąskaitų knygose, dovanų aktuose, atlaidų raštuose. Martynas Mažvydas mini Tauragėje populiarą Kristaus Kūno šventę (ir darbo mugę?), kuri pritraukdavo maldininkų iš jo protestantiškos bendruomenės.⁶⁵ Taip pat turime omenyje Trakų karaimų apologetą, Izaoką, Abromo sūnų, kuris apibūdino krikštionis kaip gamtos kūrinius, medinius balvonus ir „duonos plutele dievinančius pagonis“.⁶⁶

1528 m. Vilniaus sinodo statutas kalba apie neva per dažnas, vos ne be saiko išpūstas procesijas, kurios skatino prietarus ir piktnaudžiavimą pamaldumu. Vietinis ordinarijus, vyskupas Jonas iš Lietuvos didžiųjų kunigaikščių baiminosi, kad dažnos procesijos su Dievo Kūnu, kurios vyksta Vilniaus Šv. Jono parapijos bažnyčioje ir tam tikruose vienuolynuose, nesumenkintų pagarbos pačiam sakramentui. Jis ketino patikrinti tokiomis bažnyčiomis popiežių bei legatų pateiktus atlaidos raštus, juos patvirtinti ten, kur tinkta.⁶⁷ Jonas bandė užtikrinti vyskupo kontrolę įvairoje vyskupijos gyvenimo srityse, ar tai būtų privačių koplyčių priežiūra, popiežiaus didikams suteikta teisė sau išrinkti privatų nuodėmklausij, ar vyskupijos dvasininkų gyvenimas.⁶⁸ Jis taip pat bandė tvarkyti Dievo Kūno laikymo ir eksponavimo reikalus, aiškino, kad Švč. Sakramentas laikytinas ne mediniuose, bet brangaus metalo induose.⁶⁹

Perskaičius šią vyskupo raudą atidžiau, galima teigti, jog karališkajam dvasininkui rūpi labiau vyskupo galia nei pasauliečių persistengimas gerbiant Švč. Sakramentą. Iš esmės jis buvo Tridento suvažiavimo tipo vyskupas *avant la lettre*. Panaši padėtis susiklostė ir Šventosios Romos imperijos vyskupijose (Vokietijoje, Italijoje, Nyderlanduose, Čekijoje), kur vietiniai XV a. sinodai siūlė mažinti progas, kuriomis Švenčiausiasis eksponuojamas monstrancijoje (turime omenyje 1451 m. Mainco, 1452 m. Kelno suvažiavimus).⁷⁰

Vilniaus vyskupą Joną neva sukrėtė žinia, kaip dažnai vilniečiai organizuoja procesijas per jaunatį (*novilunia*). Verta paminėti, kad Lenkijoje taip pat per jaunatį valstiečiai kreipdavosi į ménulį kaip į Dievą, kartais sakydami tas liturgines eilutes, kurios skiriamos Jėzui Kristui, būtent *Illumina vultum tuum super nos*. Valstiečiai klaupėsi prieš ménulį, kaip klaupdavosi prieš Švenčiausiąjį Sakramentą.⁷¹ Rytų Lietuvos folklore jaunatis yra susijusi su Dievo Sūnumi. Nors šio fenomeno kilmės istorija lieka neaiški, tačiau gali būti, kad jis siekia vėlyvuosius viduramžius.⁷² Idomu, ar Dievo Kūno šventė buvo pasitelkiama kaip atsvara slavams ir baltams (bei kitiems indogermanams) svarbiams ménulio kultui.

Pamaldumas Dievo Kūnui buvo tik viena dalis vėlyvųjų viduramžių devocijų, kurios paliko pėdsaką tiek lietuvių folklore, tiek lietuvių mene. Čia ypač turima omenyje Dievo kančių tematika, kuriai atstovauja rūpintojėlio kultas tiek Lietuvoje, tiek visoje katalikiškoje Europoje.⁷³ 1474 m. Liudviko atlaidos raštas Vilniaus pranciškonams, kuris rodo Dievo Kūno kulto vietą bendrame Jėzaus kančių kontekste, palygintinas su to paties laiko kardinolo raštu Lvovo Dievo Kūno bažnyčiai.⁷⁴ Galima teigti, kad mūsų Viešpaties Kūno ir Kraujų kultas buvo paplitęs po visą Europą, o XV a. jis buvo svarbi bendro katalikų pamaldumo dalis – Kristaus Rūpintojėlio kultas (išlikęs

lietuvių tautodailėje), Kristaus kančių kultas. Jogailaičiams pavaldžiose stačiatikių teritorijose (LDK ir Karūnos Rusijoje) Dievo Kūno kultas naudotas kaip pagrindinis būdas įtvirtinti Romos Bažnyčios papročius svetimoje žemėje. Lvove dominikonai pašventė parapijos bažnyčią Dievo Kūno garbei ir pasirūpino, kad stebuklingas kraujuotas korporalas būtų padalytas į tris dalis ir paskirstytas tarp naujų katalikų parapijų Lvove, Podolės Kamenece (Kamieniec Podolski) ir Serete.

Išvados

Dievo Kūno kultas ir su juo glaudžiai susijęs atlaidos raštų teikimas Vilniuje yra svarbus klestinčio XV a. Vilniaus katalikų gyvenimo aspektas. Tokių raštų siekė LDK valdovai, diduomenė, dvasininkai (ypač pranciškonai) ir miestiečiai. Šiuos paskatinimus giliinti tikėjimą teikė įvairūs, dažniausiai LDK tarnaujantys arba apsistoję vyskupai, išskaitant ir Krokuvos vyskupą Zbignevą Olešnickį, kurio Vilniui paskirtas atlaidos tekstas spausdinamas pirmasyk straipsnio priede. Atlaidos skatino jų gavęjų pamaldumą, dalyvavimą maldininkų kelionėse, paramą bažnyčių bei koplycių statyboms ir įrengimui. Matyti, kad vilniečiai (kaip ir kiti Europos katalikai) pamėgo Dievo Kūno ir Kristaus kančių kultą, padėjo ligoniams, mirusiuosius laidojo krikščioniškai, viešai demonstravo savo tikėjimą.

Išlikę rankraščiai atspindi atlaidų tekstu išvaizdos kuklumą, nes buvo taupomi pinigai dokumentų įforminimui, o atlaidos renkamos per keletą dešimtmeečių viename dideliame pergamente.

Jau XV a. viduryje, nepaisant Deltuvos dvasininko pastabų apie „pagonybę“, Vilniaus ir Žemaitijos vyskupysčių gyventojai laikėsi daugybės katalikų papročių ir dvasinių madų.

PRIEDAS

1.

[1450–1455]

Krokuvos vyskupo kardinolo Zbignevo Olešnickio atlaidos rašto Vilniaus katedrai dalinis tekstas. Teksto ižangoje (*arengōje*) apibūdintas Dievo Kūno teologinę bei dvasinę reikšmę, vyskupas, norėdamas, kad pamaldumas Švč. Sakramentui augtų toliau Vilniaus mieste ir Katedroje, pasiūlo prelatams, kanauninkams, kunigams ir kitiems Vilniaus katedros dvasininkams rengti dyvilyka procesiją per metus – vieną ketvirtadienį per mėnesį nešti Švč. Viešpaties Kūną monstrancijoje arba repozitoriume. Procesijos turi vykti pačioje Katedroje arba jos kapinėse. Kiekvienas procesijos dalyvis, sekęs paskui Sakramentą ir Jį pagerbęs, gaus atlaidą ...

Rs: Krokuva, Jogailos universiteto rankraštynas, Rs 7759 II, l. 175v–176.

Arenga pro indulgencys

Alia

S[bigneus]⁷⁵ Universis Christifidelibus salutem. Verbum illud propheticum [quo] Dominum⁷⁶ in sanctis suis laudare

iubemur attencius recensentes profecto dignum et salutare arbitramur, ut sibi in sui quo nos quotidie specialiter reficit memoriam corporis laudes et gracias peculiaris veneracionis referamus, in quo habetur omne delectamentum et omnis saporis suavitatis ipsaque dulcedo Domini degustatur. In quo quidem a malo retrahimur, in bono confortamur et ad virtutum et graciarum proficimus incrementa. Ea propter devocione tam ineffabilis sacramenti promoti, volens ut eiusdem sacramenti in civitate et in ecclesia cathedrali Vilnensi celebritas in dies excresceret, statuimus duximusque indulgendum et indulgencias, proponentes || quod prelati et canonici ceterique presbyteri et clerici eiusdem ecclesie Vilnensis duodecim processus ferys quintis per annum itaque in quolibet mense unam, corporis sanctissimi Domini nostri in monstrancia seu pixide deferentes, valebunt in ipsa ecclesia aut cimiterio eiusdem exercere. Nos enim omnibus Christifidelibus contritis duntaxat et confessis, qui processionibus ipsis interfuerint et divinissimum sacramentum seuti fuerint illudque adoraverint, de Omnipotentis etc.⁷⁷

PRIEDAS

2.

1427 m. sausio 10 d., Vilnius

Idant žmonės eitę dažniau į bažnyčią ir uoliau siektų dvasinės gerovės, Plocko vyskupas Stanislovas bei Kijevo vyskupas Mykolas pateikia 40 dienų atlaidos raštą Vilniaus Šv. Jono Krikštytojo parapijos bažnyčią lankantiems nuodėmės išsipažinusiemis krikšcionims. Iš pagarbos Dievo Kūnui jie turi klauptis prie centrinio altoriaus, sukalbēti po vieną „Tėve mūsų“ ir „Sveika, Marija“ kas sekmadienį ir šventinę dieną, nešti aukų bažnyčios statybai, žvakidėms, papuošimams, knygoms, varpams, taurėms, dvasininkų reikalams, dalyvauti Dievo Kūno procesijoje toje bažnyčioje arba kunigams nešant Švč. Sakramentą ar šv. aliejų ligoniams; indulgencija taip pat teikiama sukalbantiems po vieną „Tėve mūsų“ ir „Sveika, Marija“ už taiką ir Bažnyčios vienybę tuo metu, kai skamba varpai už taiką.

Rs: A. LMAB, f. 3-66, 22 cm x 13 cm, pergamentas; iš buvusių antspaudų išliko vieno (Mykolo) nuolauža, prikabinta pergamento juoste. Fijalekas, Semkowicz'ius ir Jasas teigia (su nepasitikėjimu), esą rankraštį pasiraše abu vyskupai. Tie „parašai“ (XVII–XVIII a. ranka!) tikriausiai yra archyvisto pastaba dėl prikabintų antspaudų.

Reg. Opisanije rukopisnago otdeleñija vilenskoj publičnoj biblioteki, [ORO] ii, Vilnius, 1897, RO II, 1897 p. 18, Nr. 66; KDKDW, Nr. 94a, p. 746; R. Jasas, Pergamentų katalogas, Vilnius, 1980, Nr. 32, p. 29.

Stanislaus Plocensis⁷⁸ et Michael Kyowiensis⁷⁹ Dei et apostolice sedis gracia episcopi. Universis Christifidelibus sexus utriusque hominibus salutem in Domino sempiternam. Volentes ut Christifideles ad Dei poscendam clemenciam et ecclesiarum limina visitanda eo diligencius inardescant, ipsos quibusdam donis spiritualibus, quibus gaudeant eternaliter et vivant feliciter, duximus invitandos, Omnibus Christifidelibus sexus utriusque hominibus, qui vere contriti et confessi ecclesiam parochialem in Wilna ad laudem et gloriam omnipotentis Dei et Sancti Johannis Baptiste constructam, erectam et fundatam⁸⁰ accesserint zelo devotionis accensi, et qui flexis genibus ob reverenciam Corporis Christi ante altare situm in medio dicte ecclesie unum pater noster et ave Maria decantaverint singulis diebus dominicis et festivis quique pro eius structura, luminaribus, ornamentiis, libris, campanis, calicibus ac ministrorum ipsius sustentacione manus porrexerint adiutrices, et qui processionem in circuitu dicte ecclesie vel quando Corpus Christi aut sacrum oleum ad infirmos deportatur in eundo et redeundo invitati fuerint, necnon et illis, qui dum pro pace pulsatur unum pater noster cum ave Maria pro pace optata et unione fidei katholice oraverint, de misericordia Omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi de quolibet eorum seorsum actuum quadraginta dies de iniunctis penitenciis nostrum quilibet per se ipsis misericorditer in Domino relaxamus harum nostrarum vigore litterarum, quibus

sigilla nostra sunt appensa. Datum in Wilno die veneris X. mensis Januarii, anno Domini millesimo quadragesimo vicesimoseptimo.

PRIEDAS

3.

1454 m. vasario 12 d., Vilnius

Idant žmonės eitę dažniau į bažnyčią ir uoliau siektų dvasinės gerovės, Vilniaus vyskupas Mikalojus, Chelmo vyskupas Jonas ir Kijevo vyskupas Klementas pateikia 40 dienų atlaidos raštą Vilniaus Šv. Jono Krikštytojo ir Evangelisto parapijos bažnyčią lankantiems nuodėmės išsipažinusiemis krikšcionims. Iš pagarbos Dievo Kūnui jie turi klauptis prie centrinio altoriaus, sukalbēti po penkias „Tėve mūsų“ ir septynias „Sveika, Marija“ kasdien, nešti aukas bažnyčios statybai, žvakidėms, papuošimams, knygoms, varpams, taurėms, dvasininkų reikalams, dalyvauti pamaldose, klausytis pamokslo, dalyvauti Dievo Kūno procesijoje toje bažnyčioje arba kunigams nešant Švč. Sakramentą ar šv. aliejų ligoniams; indulgencija taip pat teikiama giedantiems arba klausantiems giesmės *O Salutaris Hostia* po *Sanctus*, arba, skambant varpams už taiką, sukalbantiems po tris „Tėve mūsų“ ir „Sveika, Marija“ už taiką ir Bažnyčios vienybę.

Rs: A. LMAB, f. 3-67, demėtas pergamentas, 24,2 x 17,6 cm. Trūksta trijų kadaise prikabintų antspaudų; išlikę dvi pergamentinės juostelės antspaudams kabinti.

Reg.: ORO II, p.18, Nr. 67; R. Jasas, *Pergamentų katalogas*, Nr. 63, p. 39.

Nicolaus Vilnensis⁸¹ et Johannes Chelmensis⁸² ac Clemens Kyoviensis⁸³ Dei et apostolice sedis gracia Episcopi, Universis Christifidelibus sexus utriusque hominibus salutem in Domino sempiternam. Volentes ut Christifideles ad Dei poscendam clemenciam et ecclesiarum limina visitanda eo diligentius inardescant ipsos quibusdam donis spiritualibus, quibus gaudeant eternaliter et vivant feliciter duximus invitandos omnibus christifidelibus sexus utriusque hominibus. qui vere contriti et confessi ecclesiam parochialem in Vylna ad laudem et honorem omnipotentis Dei ac sanctorum Johannis Baptiste et Johannis apostoli et ewangeliste constructam, erectam et fundatam⁸⁴ accesserint zelo devotionis accensi, et qui flexis genibus ob reverentiam sacri Corporis Christi quinque pater noster et septem ave Maria decantaverint singulis diebus, quique pro eius structura, luminaribus, ornamentiis, libris, campanis, calicibus ac ministrorum ipsius sustentacione manus porrexerint adiutrices, et qui processioni aut divinis officiis vel sermoni interfuerint ac quando Corpus Christi aut sacrum oleum ad infirmos deportatur in eundo et in redeundo invitati fuerint, necnon qui post *Sanctus*⁸⁵ illos versus *O Salutaris Hostia*⁸⁶ devote cantaverint vel audierint, aut qui dum pro pace pulsatur ter pater noster et totidem Ave Maria pro pace optata et unione fidei catholice oraverint, de misericordia Omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate

confisi de quolibet eorum seorsum actuum quadraginta dies de iniunctis penitencys nostrum quilibet per se misericorditer ipsis relaxamus harum nostrarum vigore

litterarum, quibus sigilla nostra sunt appensa. Datum Vylne die martis xii mensis february, anno Domini millesimo quadragesimo quinto quinquagesimo quarto.

S. C. Rowell

Fifteenth-century episcopal indulgences for the Cathedral and citizens of Vilnius: Text and Context

Summary

This article examines certain aspects of lay piety in the Grand Duchy of Lithuania in the fifteenth century. It deals with indulgences granted by popes and various bishops, including Zbigniew, Cardinal Oleśnicki of Cracow, for Vilnius Cathedral, the parish church of SS John the Baptist and John the Evangelist and the city's Franciscans. It shows that indulgences were sought regularly to attract support for church-building and maintenance, the spiritual and material benefits of fraternities and especially for devotion to the Blessed Sacrament. In this context we publish for the first time three indulgences from 1427, 1454 and ca 1454, which reveal the growing popularity of public devotion to

the feast of Corpus Christi and regular piety involving the Sacred Host (processions, adoration), presence at the carrying of the Viaticum to the sick. The article seeks to show the depth to which Roman Catholicism took root in the devotions and daily lives of Lithuanian subjects in the fifteenth century, giving lie to the traditional view that the Christianisation of the country was slight before the religious reforms of the sixteenth century. It also reflects the swift acceptance in the Grand Duchy of religious fashions developing throughout the Jagiellonian realms and Europe as a whole in the Late Middle Ages.

¹ Pagal Sirvydo žodyną atlaidą (lenk. odpust) yra vienaskaita. Senasis

Konstantino Sirvydo žodynai, parengė K. Pakalka, Vilnius, 1997, p. 107v (p. 238). Kad nebūtų terminijos painiai, šiame straipsnyje vartojama atlaida, o ne dabartinio žodžio forma atlaidai, kuri dažniausiai suprantama kaip didelė bažnyčios šventė (kadaise proga atlaidams gauti).

² *Catechism of the Catholic Church*, § 1471, 1478 (www.vatican.va). Apskritai apie atlaidas žr. H. Denzinger, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus Fidei et morum*, red. J. B. Umberg, 21–23 leidimas, Freiburg, 1937, index systematicus XII I, p. [47–48]; R. N. Swanson, *Indulgences in Late Medieval England. Pasports to paradise*, Cambridge, 2008); *Promissory notes on the treasury of merits; indulgences in late medieval Europe* [Brill's Companion to the Christian Tradition, V], Leiden, 2006; A. Ehlers, *Die Ablasspraxis des Deutschen Ordens im Mittelalter [Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, LXIV]*, Marburg, 2007; N. Paulus, *Geschichte des Ablasses im Mittelalter*, I–III, Paderborn, 1922–1923. Apie atlaidus Lietuvoje žr. M. Paknio pastabas: *Krikščionybės Lietuvos istorija*, sud. V. Ališauskas, Vilnius, 2006, p. 118–119. Žr. taip pat P. Chojnacki, „Dokument odpustowy kardynała Zbigniewa Oleśnickiego dla katedry płockiej z 1455 roku“, *Studia ūródłoznawcze, Commentationes*, 40, 2002, p. 79–88.

³ R. N. Swanson, *Indulgences in Late Medieval England*, p. 24–53; A. Ehlers, *Die Ablasspraxis des Deutschen Ordens im Mittelalter*, p. 92–95; N. Paulus, *Geschichte des Ablasses im Mittelalter*, II, p. 58–65.

⁴ R. N. Swanson, *Indulgences in Late Medieval England*, p. 14–15. ⁵ 1399 m. – *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, VMPL, I, sud. A. Theiner, Roma, 1861, Nr. 1041, p. 769–771; 1413 m. balandžio 22 d. – *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej* (toliau – KDKDW), I, parengė J. Fijałek ir W. Semkowicz, Krokuva, 1948, Nr. 57a, p. 733; 1425 m. – *Liber cancellariae Stanislai Ciolek – Ein Formelbuch der polnischen Königskanzlei aus der Zeit der husitischen Bewegung*, II, Archiv für österreichische Geschichte, 52, Wien, 1874, Nr. 128, p. 204.

⁶ M. Kowalczyk, „Bulla papieża Aleksandra VI dla biskupa wileńskiego Wojciecha Tabora“, *Ludzie, Kościół, Wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowieczno-wczesna epoka nowożytnej)*, sud. W. Iwańczak, S. K. Kuczyński, Warszawa, 2001, p. 281–282.

⁷ KDKDW, Nr. 201, p. 227–228, Nr. 206, p. 233–234.

⁸ Plg. 1336 m. gruodžio 26 d. Talino vyskupo Olafo atlaidą tiems,

kurie padeda statyti Talino uostą – *Liv-Esth-und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten*, LU, II, sudarė F. G. von Bunge, Reval, 1855, Aalen, 1968, Nr. 779, st. 307 (bet galima sakyti, kad vyskupas, o ne kažkokas karalius, valdė Taliną).

⁹ R. N. Swanson, *Indulgences in Late Medieval England*, p. 24.

¹⁰ KDKDW, Nr. 111, p. 139.

¹¹ KDKDW, Nr. 141, p. 159–160; 143, p. 160–161: „ipsa cathedralis reparacionibus multum indigeat et aliis ornamentis, verum eciam propter tenuitatem fructuum et reddituum dicte ecclesie, que vix ad sustentacionem presbiterorum et aliorum ibidem famulancium (sufficere) possint, propter quod elemosine christifidelium pro huiusmodi reparacionibus complendis quam plurimum sunt necessarie“.

¹² KDKDW, Nr. 156, p. 174–176.

¹³ KDKDW, Nr. 206, p. 233–234 – būtina praleisti penkiolika dienų Romoje arba apsilankysti Gniezno, Lvovo, Krokuvos arba Vilniaus katedroje. Ten paaukoti pinigai buvo saugomi skrynioje, kurios spyna užrakinama keturiais raktais. Po raktą turėjo karalius arba jo vaivada, Katedros prelatas, miesto meras arba tarybos narys ir popiežiaus mokesčių rinkėjas Lenkijoje Mikalojus Spiczemiras. Apie bulęs pratesimą Anglijoje žr. R. N. Swanson, *Indulgences in Late Medieval England*, p. 54–55; apie tų metų atlaidos pristatymą Prūsuose žr. S. Kwiatkowski, „Odpust jubileuszowy roku 1450 w państwie zakonnym w Prusach“, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1987, 3–4, p. 407–429.

¹⁴ *Codex Medicinicensis seu Samogitia dioecesis. Pars I (1416.II.13–1609.IV.2)* [toliau – CM] parengė P. Jatulis, Roma, 1984, Nr. 40, 54, 56, 60, 64; Lietuvos mokslo akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 6–97, 1510 m. liepos 6 d. Vilniaus vyskupo Alberto Radvilos atlaidos raštą Šalčininkų, Geranainių, Trabos, Šurviškių, Graužiškių klebonams; KDKDW, Nr. 428, p. 495–497; Nr. 261–262, p. 301–303; VMPL II, 102, p. 70–71; 114, p. 77–78; 135, p. 71; 174, p. 136–137.

¹⁵ KDKDW, Nr. 76, p. 107 (1418 m. rugpjūčio 27 d.); CM, Nr. 25, p. 59. Ta pačia proga popiežius suteikė trejų metų atlaidą Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčiai – ten pat.

¹⁶ KDKDW, Nr. 288, p. 366–368; T. Trajdos, „Kult Męki Pańskiej w średniowiecznym Lwowie“, *Kościół, kultura, społeczeństwo. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*, sudarytojas W. Brojer, Warszawa, 2000, p. 110–111.

¹⁷ KDKDW, Nr. 261, 262, p. 301–303.

- ¹⁸ KDKDW, Nr. 156.
- ¹⁹ KDKDW, Nr. 201, 206; 493.
- ²⁰ KDKDW, Nr. 327.
- ²¹ N. Paulus, *Geschichte des Ablasses im Mittelalter*, iii, p. 450–452; A. Ehlers, *Die Ablasspraxis des Deutschen Ordens im Mittelalter*, p. 460–462. 1400 m. Prūsijoje Vokiečių ordino didžiojo magistro kapelionas mokėjo pusę vierung (aštuntadalį markės, arba 8 grašius) už atlaidos rašto rašymą – ten pat, p. 361.
- ²² A. Ehlers, *Die Ablasspraxis des Deutschen Ordens im Mittelalter*, p. 95; LU, Nr. 1018; S. A. Gomes, „Uma ‘littera indulgentiarum’ avinionense de 1356 na Colegiada de Santa Maria de Alcáçova de Santarém (Portugal)”, *Faventia* 25:2, 2003, p. 75–84. Ilgas naudojimo laikotarpis, *Urkündensammlung Zastowt*, Nr. 6 (1454–1495 m.), Nr. 1 (1430–1495 m.) – CM, Nr. 54, 40.
- ²³ A. Ehlers, *Die Ablasspraxis des Deutschen Ordens im Mittelalter*, p. 315–317.
- ²⁴ A. Ehlers, *Die Ablasspraxis des Deutschen Ordens im Mittelalter*, p. 106; P.-F. Fournier, „Affiches d’indulgence manuscrites et imprimées des XIVe, XVe et XVIe siècles”, *Bibliothèque de l’École des chartes*, 84, 1923, p. 116–160; H. Boockmann, „Über Ablass-Medien“, *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, 34, 1983, p. 709–721; M. Koczerska, „Miniatura na dokumencie odpustowym kardynała Oleśnickiego z 1449 roku“, *Biuletyn historii sztuki*, 45:2, 1983, p. 163–174.
- ²⁵ M. Koczerska, „Miniatura na dokumencie odpustowym kardynała Oleśnickiego z 1449 roku“, ir M. Walczak, „Ikonografia miniatury na dokumencie odpustowym Zbigniewa Oleśnickiego z roku 1449 w świetle papieskiej i soborowej propagandy w średniowieczu“, *Magistro et amico – amici disciplique. Lechowi Kalinowskiemu w osiemdziesięciolecie urodzin*, sudek J. Gadowski, Kraków, 2002, p. 481–504.
- ²⁶ KDKDW, Nr. 327, p. 383–385 [1483 m. birželio 30 d., Vilnius]; 1483 m. sausio 3 d., Gdańsk, 1483 m. vasario 3 d., Elblag. W. Rozynkowski, „Brackie dokumenty odpustowe w wielkich miastach pruskich w średniowieczu“, *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym [Colloquia Mediaevalia Varsoviensia, III]*, sudek H. Manowska, H. Zaremska, Warszawa, 2002, p. 229–230. 1482–1483 m. popiežius skelbia savo paramą Steponui – VMPL II, Nr. 236–237, p. 216–218, Nr. 248–249, p. 222–223.
- ²⁷ KDKDW, Nr. 426, p. 492–494, Nr. 427, p. 494–495.
- ²⁸ Stanislovas buvo išrinktas 1425 m.; Trestkos mirtis dažnai datuojama „po 1426 m.“ Jis glaudžiai bendradarbiavo su Jogaila – T. M. Trajdos, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława Jagielly (1386–1434)*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1983, p. 58–63. Taip pat žr. nuor. 79, 80.
- ²⁹ M. Balinskis, *Vilniaus miesto istorija*, vertė O. Slavėnaitė, I. Katiliénė, Vilnius, 2007, p. 172. 1427 m. sausio 10 d. dokumentas bažnyčios pašventinimo nemini, o pašventinimo proga duodama ne 40 dienų, bet vienerių metų atlaidą. Dėl Jogailos su Vytautu pastangų remti Cioleko kandidatūrą į Poznanę vyskupus žr. *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430*, sudarytojas A. Prochaska, Kraków, 1882, Nr. 1246, 1247; A. Lewicki, *Index actorum saeculi XV ad res publicas Poloniae spectantium [Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia, xi]*, Kraków, 1888, Nr. 1513, 1514, 1515, 1520, 1521, 1522, p. 176–177.
- ³⁰ 1454 m. (žr. priedą); 1430 m. CM, Nr. 40, taip pat *de licencia et voluntate reverendi patris domini Mathie* – ten pat, p. 79; *de licentia speciali...*, ten pat, Nr. 64, p. 108.
- ³¹ CM, Nr. 40, p. 79. Dėl datos – G. Błaszczyk, *Burza koronacyjna. Dramatyczny fragment stosunków polsko-litewskich w XV wieku*, Poznań, 1998, p. 152. Dar vienas lenkų vyskupas tuomet apsilankė Lietuvoje – Vloclaveko vyskupas Jonas, Lenkijos kancleris, žr. J. Dlugossii, *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae, liber undecimus 1413–1430*, redaktorė D. Turkowska, Warszawa, 2000, p. 295.
- ³² CM, Nr. 40, p. 80; 1432 m. rugpjūčio 7 d. A. Lewicki, *Index actorum saeculi XV ad res publicas Poloniae spectantium*, Nr. 1833, p. 213.
- ³³ Berlynas, Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Urkundensammlung Zasztowt, Nr. 6, CM, Nr. 54, 56, 60, p. 97–98, 100–101, 108. Jame išrašyta net dyvilyka vyskupų atlaidų raštų.
- ³⁴ CM, Nr. 54, p. 97.
- ³⁵ Vaclovas tapo Lucko vyskupu 1459 m. rugpjūčio 28 d., o raštą išdavė 1460 m. vasario 6 d.; Jonas tapo Lucko ordinaru 1463 m. sausio 24 d., o atlaidą pateikė 1463 m. rugpjūčio 30 d. 1463 m. birželio [liepos?] 5 d. išvyko vestuvės – *Slavjano-moldavskije letopisi XV–XVI vv.*, sudekė F. A. Grekul, Maskva, 1976, p. 26, 63, 69, 106, 118; žr. taip pat I. Czamańska, *Moldawia Wołoszczyna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku*, Poznań, 1996, p. 128–129.
- ³⁶ R. N. Swanson, *Indulgences in Late Medieval England*, p. 124–125.
- ³⁷ W. Rozynkowski, „Brackie dokumenty odpustowe w wielkich miastach pruskich w średniowieczu“, p. 227–232. Plg. Vokiečių ordino bažnyčią padėti – A. Ehlers, *Die Ablasspraxis des Deutschen Ordens im Mittelalter*, p. 167–171.
- ³⁸ H. Zaremska, „Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku“, *Kultura elitarnej a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, sudek B. Geremek, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1978, p. 26–27; H. Zaremska, *Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form społecznych życia religijnego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, p. 150–153; apie ši kultą rašo Z. Zalewski, „Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631)“, *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, t. 1, sudek M. Rechowicz ir W Schenk, Lublin, 1973, p. 95–161; *Kolektarz wawelski sprzed 1526 roku: Świadek liturgii Kościoła krakowskiego w XV, XVI i XVII wieku [Monumenta sacra polonorum iii]*, sudek S. Fedorowicz, Kraków, 2007, p. 198–205; kultas Lietuvoje – H. Holodok, „Zarys dziejów kultu N. Sakramentu w diecezji wileńskiej“, *Wiadomości kościelne archidiecezji w Białymostku*, 1983, Nr. 3, p. 103–121. Europos mastu – žr. M. Rubin, *Corpus Christi. The Eucharist in Late Medieval Culture*, Cambridge, 1991.
- ³⁹ Długosz 1451 – žr. išn. 38; T. Lalik, „Kaplica królewska i publiczne praktyki religijne rodzin Kazimierza Jagiellończyka“, *Kwartalnik Historyczny* 88:2, 1981, p. 400; U. Borkowska, „Codzienny i odświętny ceremoniał religijny na dworze Jagiellonów“, *Theatrum ceremoniale na dworze książąt i królów polskich*, redaktoriai M. Markiewicz, R. Skowron, Kraków, 1999, p. 70–71, 80–81.
- ⁴⁰ J. Długossii, *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae, liber duodecimus 1445–1461*, p. 102.
- ⁴¹ M. Rubin, *Corpus Christi*, p. 258–267; plg. S. C. Rowell, „The Joyous Entry of Casimir I and IV into Lithuanian and Polish Cities“, *Lithuanian Historical Studies*, 11, 2006.
- ⁴² Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494–1504), parengė D. Antanavičius, R. Petrauskas, Vilnius, 2007, p. 218 (1500 m. birželio 18 d.), 276 (1501 m. birželio 10, 17 d.), 310 (1503 m. birželio 18 d.).
- ⁴³ Žr. 1–3 priedą, KDKDW, 288, p. 336–338.
- ⁴⁴ A. Ehlers, *Die Ablasspraxis des Deutschen Ordens im Mittelalter*, p. 115–116 – nuo 1412 m.
- ⁴⁵ Panašiai, kaip 1469 m. popiežiaus atlaida Deltuvos bažnyčiai.
- ⁴⁶ KDKDW, Nr. 288.
- ⁴⁷ Liber Mathiae de Prawkow, XV a. pergamento kodeksas.
- ⁴⁸ Krokuva, Biblioteka Jagiellońska, Rs: 7759 II, l. 165.
- ⁴⁹ I. Czarcinski, *Bractwa w wielkich miastach państwa krzyżackiego w średniowieczu*, Toruń, 1993, p. 89.
- ⁵⁰ KDKDW, Nr. 284, p. 331–332.
- ⁵¹ Kelionės proga tikriausiai Jogaila ketino vesti Sofiją Alšeniskę – 1421 m. gruodžio 25 d. karalius jau buvo Trakuose – J. Długossii, *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae, liber undecimus, 1415–1430*, p. 157–158, s. a. 1422. Dėl 1422–1423 m. žr. Philippus Callimachus, *Vita et mores Sbigneui cardinalis*, redaktoriė I. Lichońska, Warszawa, 1962, p. 40, 42, ir J. Nikodem, „Z. Oleśnicki wobec unii polsko-litewskiej do śmierci Jagieły“, *Nasza Przeszłość*, 91, 1999, p. 111–112.
- ⁵² Bullarium Poloniae, sudek I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, t. IV, Roma–Lublin, 1992, Nr. 838, p. 156–157 (1421 m. liepos 18 d.).
- ⁵³ CM, Nr. 40. Taip pat jis dalyvavo suteikiant Jogailos 1430 m. spalio mėn. privilegiją Vilniaus katedrai – J. Nikodem, „Z. Oleśnicki wobec unii polsko-litewskiej do śmierci Jagieły“, p. 125.
- ⁵⁴ M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki*, p. 191, nuor. 121.
- ⁵⁵ Ten pat, p. 256.
- ⁵⁶ Ten pat, p. 257.
- ⁵⁷ KDKDW, Nr. 20, p. 48–49, 50: 1397 m. gegužės 9 d.
- ⁵⁸ KDKDW, Nr. 33, p. 56, 34, p. 60.
- ⁵⁹ KDKDW, Nr. 97, p. 124–125; Nr. 141, p. 159–160 (reikėjo apsilankysti per šventę, jos oktavą, ir klausyti pamokslu).
- ⁶⁰ KDKDW, Nr. 410, p. 475: alias duas magnas circumvolutas

super longas phalanges ro accesnsione circa elevationem sanctissimi Corporis Christi.

⁶¹ KDKDW, Nr. 327, p. 384–385: *quod singulis diebus festivitatum predictarum venerabile sacramentum Eukaristie corporis et sanguinis Domini nostri Ihesu Christi ... in quadam monstrancia, accensis candelis, cum processione, cantu ac debita reverencia et honore de ciborio per circuitum ecclesie predicte honorifice portatur, exince in altari usque ad finem misse ab omnibus christifidelibus adorandum ... post finem misse ad ciborium seu sanctuarium reportatur...*

⁶² J. Dlugossii, *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae, liber decimus, 1370–1405*, 1985, p. 163, s. a. 1387; Aleksandras – 1498 m. birželio 22 d. Vilniuje per Dievo Kūno šventės oktaavą valdovas davė vieną auksiną, kad auksakalys galėtų remontuoti monstranciją, žr. *Lietuvos didžiojo kunigaikštio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494–1504)*, p. 14.

⁶³ J. Kurczewski, *Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska: w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju. Cz. 2, Źródła historyczne na podstawie aktów kapitułnych i dokumentów historycznych*, Wilno, 1910, p. 103, 105. Žr. taip pat E. Laucevičius, B. R. Vitkauskienė, *Lietuvos auksakalystė XV–XIX amžiais*, Vilnius, 2001, p. 54–55.

⁶⁴ M. Paknys, „Šventuoję kultai LDK XV–XVII a. pradžioje”, *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventuoję gerbimas LDK XV–XVII a.*, Vilnius, 2005, p. 78 (Krošinas, Gorodzilovas, Varnėnai, Loskas, Semeliškės, Karkališkės, Eišiškės; Vilniaus katedra), 89 (deest). Iš KDKDW tekstu matoma, kaip 1443 m. vasario 2 d. Jokūbas Ralovičius (Jakub Ralowicz) užrašė turtą savo pastatytai ir funduotai Gorodzilave esančiai Dievo Kūno, Švč. Mergelės Marijos Apsivalymo ir Visų Šventuojų bažnyčiai (Nr. 174, p. 197–199, žr. taip pat 1498 m. dok., Nr. 456, p. 534–535); 1493 m. kunigaikštystė Ona Kaributaitė Jonušienė užrašė turtą savo funduotai Losko parapijos bažnyčiai. Ta bažnyčia turėjo tokią patrociniją – „ad laudem et honorem Omnipotentis Dei et Beatissime Virginis Mariae specialiter tamen *Corporis Jesu Christi* et gloriosorum Petri et Pauli apostolorum necnon sanctae Annae matris Mariae Virginis item et s. Georgii martyris“ (Nr. 402, p. 463–64). 1501 m. didysis kunigaikštis Aleksandras fundavo Semeliškių Dievo Kūno ir Šv. Lauryno bei Šv. Kotrynos bažnyčią – Nr. 519, p. 623.

⁶⁵ „Briefe V [1551]“, M. Mažvydas, *Katekizmas ir kiti raštai*, redaktorius G. Subačius ir kt. Vilnius, 1993, p. 674.

⁶⁶ „praecipue vero ex veteri consuetudine panis crustula etiamnum colunt et adorant“ – *Tela ignaea sathanae. Liber munimen fidei*, autore R. Isaaco filio Abrahami ex manuscripto africano, Frankfurt, 1681 , p. 57.

⁶⁷ „Hac in civitate vilnensi in ecclesia parochiali sancti Joannis ac in nonnullis monasteriis regularis observantiae, quinimmo in universa dioecesi nostras publicas processiones, et has innumeratas, cum Eucharistiae sacramento circumcirclea ecclesias tam diebus festis quam noviliuniis celebrari adeo, quod haec res gloriissima ob tam frequentes et supervacaneas tales supplicaciones et ceremonias superstitiones in abusum venit [...] inhibemus omnibus tam in hac civitate vilnensi, quam in tota dioecesi nostra huiusmodi processiones frequentantibus (festo Corporis Christi cum sua octava excepto), ne eas tam publicas et tam iuges celebrare et peragere praesumant, quoque litterarum apostolicarum aut legatorum super huiusmodi reformatione concessi nobis dispensationes et indulgentias fuerint ostensae. Illis enim visis, lectis et pensatis quid quodcumque loco congruum fore [...] Interea tamen nemo audeat publicare aut praedicare indulgentias qualescunq; nisi prius a nobis fuerint revisae diligenter...“, J. Sawicki, *Concilia Poloniae, ūrodla i studia krytyczne, II: Synody diecezji wileńskiej i ich statuty*, Warszawa, 1943, p. 124–125.

⁶⁸ Ten pat, p. 118–121.

⁶⁹ Ten pat, p. 128.

⁷⁰ M. Rubin, *Corpus Christi*, p. 291, 292, nuor. 26: „...ne populi

fidelis devotio ex frequenti ejus visione repescat [...] ipsum sacramentum visibiliter in monstrantiis preterquam in festo Corporis Christi per ejus octavas deferri, et tunc non nisi sub divino officio octave ejusdem ostendi debeat.“

⁷¹ M. Olszewski, *Świat zabobonów w średniowieczu. Studium kazania o zabobonach Stanisława ze Skarbomierza*, Warszawa, 2002, p. 151–153; p. 184, „[24] Audiant simplices, qui ad novilunium genua flectunt et orant [...] non enim adorari debet luna“ (Stanisłowo Skarbomieścio pamokslas).

⁷² Žr. S. Jasiūnaitė, „Maldeles į jauną mėnulį rytu Lietuvos folklo: etnolingvistinis aspektas“, *Baltistica* XLI (3), 2006, p. 473–488, ypač p. 475–476, 482.

⁷³ E. Duffy, *The stripping of the altars. Traditional religion in England c.1400–c.1580*, New Haven–London, 1992, p. 95–130, ypač p. 106–109 (*imago pietatis arba rūpintojelis*), p. 238–248; M. Rubin, *Corpus Christi*, p. 308–310; R. Janonienė, „Vilniaus Šv. Prancišaus ir Bernardinų bažnyčios dekoru ikonografinės programas: Kristaus kančios tema“, *Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje. VDA darbai. Dailė*, 7, Vilnius, 1996, p. 176; R. Janonienė, „XVI a. pradžios sienų tapyba Vilniaus bernardinų bažnyčioje“, *Menotyra*, 2001, Nr. 2 (23), p. 1–10, ypač p. 5.

⁷⁴ T. M. Trajdos, „Kult Męki Pańskiej w średniowiecznym Lwowie“, *Kościół, kultura, społeczeństwo. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*, sudarė W. Brojer, Warszawa, 2000, p. 110–111.

⁷⁵ Zbignevas Oleśnickis (Zbigniew Oleśnicki), kardinolas, Krokuvo vyskupas (1423–1455 m., kardinolas nuo 1449 m.) – žr. M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki*.

⁷⁶ Ši arenga naudota panašiame Oleśnickio rašte, kur kalbama apie Švč. Sakramento adoravimą: M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki*, p. 441–442. Ten cituojamas 1442 m. lapkričio 13 d. dokumentas, saugomas Krokuvoje esančiame valstybiname archyve, RS 223.

⁷⁷ Formulė tėsiasi šitaip: *de misericordia omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum Eius auctoritate confisi [X] dies indulgenciarum temporibus perpetuis duraturis impartimur et de iniunctis eis penitentiis in Domino misericorditer relaxamus.*

⁷⁸ Stanislovas iš Pavlovicų (Stanisław z Pawłowic) (apie 1390–1439–04–24), Plocko vyskupas, 1423–1439 m. buvęs Mazovijos kunigaikštio Siemowito IV kancleris. 1425 m. birželio 24 d. liepus kunigaikščiu ir prieš valdovo sūnų norą Plocko kapitula ji išventino į vyskupus.

⁷⁹ Mykolas Trestka (Michał Trestka), dominikonas, Jogailos patarėjas, Kijevo vyskupas – žr. nuor. 28.

⁸⁰ Vilniaus Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia, statyta tarp 1388 ir 1426 m., 1454 m. jau turėjo antrą, Šv. Jono Evangelisto, titulą. Dabar Vilniaus universiteto Šv. Jono bažnyčia.

⁸¹ Mikalojus, Vilniaus vyskupas (1453–10–17–1467–09–29), Dzierslavo iš Šalčininkų sūnus – J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań, 1972, p. 14–15.

⁸² Jonas Tarnovskis (Jan Tarnowski), Chelmo vyskupas (1452–08–18–1462); sustiprino kapitulos ūki, atnaujino misijas savo vyskupijoje, tam kviesdavo dominikonų ordinu misijonerius.

⁸³ Klementas iš Vidavos (Wydawa), Kijevo vyskupas (1449–1473). 1463–1469 m. jis suteikė atlaidos raštą Vilniaus Šv. Jono bažnyčios broliai – CM, Nr. 54, p. 98.

⁸⁴ Žr. nuor. 80.

⁸⁵ Giesmė, giedama po Eucharistijos maldos prefacijos: *Šventas, šventas, šventas, Viešpats Galybių Dievas. Pilnas yra Dangus ir Žemė jo garbės. Osana aukštybėse. Garbė tam, kuris ateina Viešpaties vardu. Osana aukštybėse.*

⁸⁶ Paskutiniai du posmai iš šv. Tomo Akviniečio Dievo Kūno šventei sukurto giesmės, *Verbum supernum*: „O išganinga Ostija, atverianti dangaus duris! Mus vargina prieš puolimai, duok jėgos, nešk pagalbą! // Vienam Trejybėj Viešpačiui tebūna amžina garbė! Jis gyvenimą be galo mums teduoda tėvynėje.“